

دارالفتون

ادبیات و فلسفہ و تاریخ و جغرافیہ و ادبیات

فلسفہ، اجتماعیات، تاریخ، جغرافیہ، ادبیات

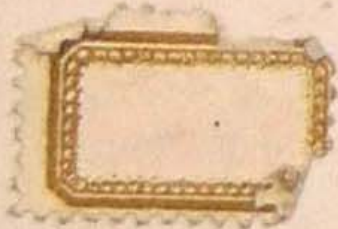
ایکی آبرہ بر نشر اول نور

مندرجات:

- شرقی توکیو (تورک) خاقانلغندہ فترت دورہ سی [م. شمس الدین]
- لحد اسکندر [وحید]
- تورک السنہ و تاریخنہ دائرہ بعض یکی آلمان نشریاتی [دوکتور کبزه]
- ادبیات صوفیہ [حسین دانش]
- تربیہ نک علم کبی تدقیقنہ مدخل [اسماعیل حق]

زیرمہ فسمی

- اجتماعیاتدہ و علوم اجتماعیہدہ اصول [أمیل دورقہام] [نجم الدین صادق]
- تاریخنہ اصول [غابریہل مونو] [کاظم شناسی]

استانبول — مطبعہ عامرہ

۱۳۳۲ — ۱۳۳۴

ادبیات صوفیه

انسانك نره دن كلدیكى ، نیچون كلدیكى ونزه یه كیده جکیله اوغراشان مسالك فكرتك كاهسی عقله یاخود حسه خطاب ایتدکلرینه کوره هر حالده ایکی شعبه تفکر دن برینك حوضه سنه دوشرلرکه بونلردن عقلی مخاطب ایدینه « فلسفه » وهرشیدن اول حسی تطمین ایتك ایستهینه « ادیان » دینیر . حقیقتجو برانسانده استعداد عقلینك یاخود استعداد حسینك غالب اولدیغنه نظر آ بز اوکا « فیلوزوف » یاخود « متشرع » دیرز . برآدمده بوایکی استعدادك هرایکسی ده عینی درجه ده ویوکسك بر مرتبه شدتده ایسه ، اوزمان اونده « تصوف » یعنی mysticisme دینلن حال مشهود اولور . دها آچیق برافاده ایله شویله دییه جکز : تصوف ، اك یوکسك معناسیله اویله بر حالدرکه اونده عقل کندی حدودینی آشهرق « سجود » اولویور ، یاخود « مراقبه دینه » تدریجاً « مکاشفه » یه منقلب اولهرق كرك ادیانك ، كرك فلسفه نك آرادیغی بعض حقائق الهیهی بر طاقم حجب و سرادقات آراسندن مشاهده ایدیور . روایت ایدرلرکه برکون بیوک فیلوزوف (ابن سینا) بیوک متصوف (ابوسعید ابوالخیر) ه تصادف ایدر . بونلر بر بریله کوروشوب آیرلقدن صوکره اولکیسی « نم بیلدیکی او کوریور » دیمش . ایکنجیسی ده « نم کوردیکی اوبیلیور » دیمش . یاشایشلری عیوب وشوائبدن آزاده ومقصده وصول ایچون هرایکسی ده متاعب ومزاحمه گردنداده اولان بوایکی بیوک آدمك هیچ بری استحصال مرآمدن خالی قالماش . لکن ، بری عقل ومحا که یولندن ، دیکری ده حس ومحبت طریقندن کیده رك موفق اولمش . بونلردن برنجی قسمه مثال اولهرق اسکندریه نك « نه ثوپلاتونیسیت » لرینی Néo-Platoniste و هندوستانك « وه دانیتست » لرینی Védantiste بولورز . دیکر لرینه مثال اولهرق ده Tauler و Eckhart ك ، St. Bernard و St. Thérèse ك ، Madame Guyon ك و Molinos ك تلامیذینی کوستره بیلیرزه . یعنی دیمك ایسته یورز که طریق تصوفده بوایکی صنفك ده آیری آیری ممثلری واردر .

خطه عثمانیه ده ، مصرده ، هندوستانده وكافه ممالك اسلامیه ده آز چوق معروف ومعمول به اولان تصوفك منشأی ایراندر . تصوفك نه اولدیغنی ، نره دن كلدیکنی ونه تعلیم

ایتدیکنی سویله مزدن اول بالطبع « صوفی » و « متصوف » کله لرینک اشتقاقاً ، نه معنا افاده ایتدکلرینی بیلمه مز مناسبدر . بو کله لر ایچون کوستریلن منشأر مختلفدر . اوروپالی علما صوفی کلمه سی یونانجه (σοφός) لغتدن مقببس و حقیقت اسلامیه یی تحری ایدن عقلا معناسنه در ، دیمش لر . متصوفین اسلام ایسه ، بو کله نك عربجه « صافی » و « صاف » و « صفوت » کله لرندن مأخوذ اولدیغنی ادعا ایتمش لر . دیگر بعض علماده « صوفی » کله سنك ، جوامع و مساجدك بیکه لری اوزرنده دین اسلامك تأسسندنبری فراغته امرار حیات و بعضاً تسئل ایچون اوطورمغنی اعتیاد ایدن فقرایه و یریلن (اهل الصّفه) تعبیرندن کلدیکنی سویله مشلر . دها بعضیلری ده بو کله نك ، زخارف و تزینات دنیویه دن تجرد و حظوظات نفسانیه دن تجنّب ایدلایکنه علامت اوله رق درویشلرجه تلبس اولونان یوگلی لباده معناسنه اولان (صوف) کله سندن مأخوذ اولدیغنی افاده ایتمشلردر .

تصوف مسلکنه کلنجه ، بومسلک ، مولانای رومی و جامی (قدس الله سرها) وسائره کبی اوتاد تصوفك بیاننه کوره ، دین اسلامك حقیقت باطنیه سی ، قرآنك سر مضمیری ، شارع مقدك تعلیم ایتدیکی اعتقادك لب و خلاصه سیدر . بومسأله ده تدقیق ایدیه جك نقطه ، منشأی ، مفهومی و تمایلاتی اسلام دیتندن بوس بوتون آیری ایکن « تصوف » ك صوکره دن صرف تصادفاً اسلامه ملحق بومسلک کبی می یاخود تمامیه دین اسلامدن منشعب برطریق ماهیتنده می کورولمك لازم کله جکی کیفیتدر . برنجی فرضیه یی قبول ایده جك اولورسه ق شو سؤال وارد اولور : اوپله ایسه ، منشأی نره سیدر ؟ قبل الاسلام ایرانده جاری برمذهبك بقیه سیمیدر ؟ یوقسه ، شرق ایمپراطوری (ژوستینیئن) Justinien ك تعصبندن قاچوب ساسانیان سراینه التجا ایتمش اولان برقاچ فیلوزوفك قویو برشرق بو یاسیله بو یادقندن صوکره ایرانه ادخال واعاده ایتمش اولدقلمی (نه ثوپلاتونیزم) ك بر بقیه سیمیدر ؟ یوقسه ، بوده دکلده اصلی بودی راهبرینه وبرهنلره قدرمی کیدیور و بناء علیه مولدی هندوستانده می آرانما لیدر ؟ یاخود بونلرده دکلده ، تصوفه ، بومسالکک هر برینه آرزوق مشابهتندن طولایی ، عینی دماغلرک عینی سلسله تفکراتنک عینی نتیجه سی نظریله می باقمق لازمدر ؟

بالطبع ، بو سؤاللره ادبیات صوفیه کوزلجه تدقیق ایدله دن بر جواب قطعی و کافی و یریه مز . فی الحقیقه ، تصوفك اصل و منشأی محمدی اولمادیغنی و تصوفك سلاح قوتیله بر آریهن ملته تحمیل ایدیلن بر دین سامییه قارشى رفع ایدلمش بر آواز عصیان ماهیتنده بولوندیغنی سویله ینلر اولمشدر . لکن ، بومطالعه اولسه اولسه قسماً طوغری

اوله بیلیر . طریقت صوفیه ده کمال دیانتک مراقبه واطمینان و توکل تام ایله حاصل اوله جفته
 دائر بولونان اعتقاد ، بدایت اسلامدنبری عربستانده ، مصرده ، فاسده و ممالک اسلامیه نیک
 «آریهن» جنسندن اولمایان دیگر قطعه لرنده دخی موجوددر . بو اعتقادک اسلام نظریه لرینه
 پک زیاده توافق ایتدیکی ده آیری بر مسأله در . مثلاً ، فرقان میننده اوله آیتلر واردر که
 تصوفک صفت کاشفیه سی اولان وحدت وجودی ترویج و التزام ایدر کبی کورونور .
 حق تقدس و تعالی « بدر » غزاسنده قازانیلان موفقیت حربیه بی تلمیحاً پیغمبرینه :
 ومارمیت اذرمیت ، ولکن الله رمی ، بیوریور . ارباب تصوف بو کلامه برقات ده
 وسعت ویره رک « بوتون شیلرده فاعل حقیقی یکانه ذات حقدر و انسان اولسه اولسه افعال
 ربانیه نیک ایچنده تجلی ایتدیکی بر مرآتدر » دیورلر . دیگر بر آیت کریمه ده بویله در :
 وان تصبهم حسنة يقولوا هذه من عند الله ، وان تصبهم سيئة يقولوا هذه من عندك ،
 قل كل من عند الله . تصوف ، الهیونک کافه سنک تصدیق ایده جکی وجهله حقیقت الهیه بی
 بوتون کائناته شامل بیلیر که آیت کریمه ده دخی بویله بیوریلور : « ولله المشرق والمغرب
 فاینما تولوا فثم وجه الله » . دیگر بر آیت فرقانیه ده دخی انساندن بحث ایدیلیر ایکن بویله
 بیوریلور : « ونحن اقرب الیه من حبل الوريد » که بو آیت کریمه الله تعالینک ذرات
 کائناتدن هر برینه آیری آیری و صمیماً نافذ و محیط اولدیغنه دلیلدر . شیخ (سعدی) بونی
 عربی بر شعر ایله نه قدر عارفانه تصویر ایدر :

اشاهد من اهوی بغیر وسیله
 فیلحقی شأن اضل طریقاً
 یوجب ناراً ، ثم یطفی برشته
 لذلک ترانی محرقاً و غریقاً .

دیگر بعض آیات کریمه ده ده بودنیانک عدم بقاسی و بوشلغی شو صورتله ایضاح بیوریلور :
 « وکل من علیها فان ویبقی وجه ربک ذی الجلال والا کرام » . — ایشته ، ملل
 مسلمه نیک قبل الاسلام سالک اولدقلری اعتقاداتی قاریشدر مغه حاجت قالمقیزین کوریلور که

دین اسلامده طوغمش و تربیه سنی اوندن آلمش بر انسان حتی و تصوفی بر مزاجده یارادلمش بولنورسه، کندی کتاب مقدسنده وحدت وجوده، فلسفه افتکاریه یه و فلسفه تسلیم و توکله متعلق آیات و مباحثه تصادف ایدر و اعتقاد دینیسی خلاپذیر اولمقسزین افکارینه آله بیلدیکنه وسعت و یره بیلیر. بناء علیه، تصوف مسلکنی یالکز بر آدمه نسبت ایدرک «تصوفک موجدی فلان ذاتدر» دییه مه یز. حقیقت حال شودر: عربستان صحرا لرندن بر پیغامبر یوکسله رک ندا ایدیور. بر عقل قادر و بردهای قاهر غربی آسیایی صار صهرق حرکت کتیرییور. بر مجادله، بر اختلال، بر شورش و بر جوش و خروشدر، قویور. اسکی سلاله لر دوریلیور. اسکی تختلر سقوط ایدیور. اسکی حدود لر تصحیح ایدیور. اسکی اعتقاد لر پارچه لایوب د و کیلیور. بو وقایعک اوزرندن بر بوجوق عصر قدر کچوب هرشی تبلر ایتد کدن صو کره تصوف ظهور ایدیور، فقط ناصل ظهور و انکشاف ایدیور؛ بو تمامیه آ کلاشیه مامشدر. شو قدر که بو مسلکک عملی قسمی یعنی تسلیم و توکللی، زخارف دنیویه دن تجردی، وصول الی الله اولان اشتیاقی نظری قسمی تولید ایتمش و بویله جه ارباب تصوفک هم وحدت وجوده، هم فلسفه افتکاریه یه متمایل اوله لرینه، و هر شیئی عالمشمول بر نظر عفو و سماح ایله کورمه لرینه سائق اولمشدر. بونی دهها باشقه بر صورتله افاده ایتمه من اقتضا ایدرسه، دییه جکز که صوفی «مشاهد» اولماز دن اول «ساجد» اولمشدر. سجود و عبادتک ناصل بالآخره مشاهده یه، مراقبه یه و مکاشفه یه سوق ایتدیکنی اون دردنجی عصر میلادیده یتشمش اولان آلمان میستیقلرنده، روما کلیساسنک اعز ه سنده و فرانسه نك (Quiétistes) لاقیدیه سنده کورورز. اسلام ارباب تصوفنک قبول ایتدیکی صفحات نلثه دیانت دخی بو نظریه مزی تأیید ایدر که اونلرده (شریعت)، (طریقت)، (حقیقت) در. بو اوچ مرتبه یی آیری آیری تمثیل ایتک اوزره، بونلردن هر برینه تدریجاً واصل اولمش بر آدمه وحشی و جاهل بر آدم طرفندن بر طوقات آتدینی صورتده هر برینک ناصل مقابله ایده جکی بر یرده موضوع مناقشه اولمش و بو طوقات اهل شریعته عشق ایدیه جک اولورسه، مقابلنده برویا ایکی طوقات بردن ینیه جکی و طوقاتی بین اهل طریقت ایسه، او لاحده کلوب مقابله بالمثل ایتک اوزره یومروغنی صیقه جق ایسه ده اورمق بر درلو آلدن کلیه جکی و اهل حقیقتدن ایسه آ تیلان طوقادن خبری بیله اولمایه جنی سویله نلمشدر [۱].

[۱] حضرت «مسیح» ک: «یوزیکزک بر طرفنه بر طوقات آتار لرسه مقابله ایتیه ک و چو یرک او بر طرفنه ده اورسونلر» سوزی بوراده طبیعتاً خاطره کلیر. ذاتاً مشرب عیسوی اساساً غایت صاف بر مشرب فقر و تصوفدی. بو کونکی شکلله بانیسنک تصور ایتمش اولدینی شکل آراسنده هیچ بر مناسبت یوقدر.

برمتصوف یا لکز اقران و امثالی اولان انسانلر حقنده دکل ، معبودی حقنده دخی
یوکسک بر نقطه نظره مالکدر . بر متصوفه بودنیاده اک آلچاق انسانک کیم اولدیغی
صورولنجه بوجواب آلمش : « اللهم قورقو یا خود امید سائقه سیله عبادت ایدندر . »
یاسن نیچون عبادت ایدرسک ، دییه سؤال ایدیلنجه : « اوکا محبت ایتدیکم ایچون »
دییه جواب ویرمشدر .

فرس شاعری بوبابده نه کوزل سویله ر :

میل بدنیا و بعقبام نیست
غیر خدا هیچ تمام نیست

که معناسی بودر : « نه دنیا به ونه آخرته میل وار . اللهم باشقه آرزو ایتدیکم
بر شی یوق . »

(سعدی) درویشلری وارباب تصوفی بویله فصیح بر جمله ایله تعریف ایدیور :
« مردان میدان رضا اند و تسلیم تیر قضا . » - کبار متصوفیندن (ابوسعید ابوالخیر) دخی
ارباب فقر و تصوفه بویله بر توصیه ده بولونیور : « آنچه درسرداری بنهی و آنچه در دست
داری بدهی تا بود که برهی . » یعنی باشکده اولان هر دوشونجه بی باشکدن چیقارمالیسک
والکده اولانی ویرملیسک ، بلکه نجات بولورسک . »

اسلامدن یتیشن ایلك متصوفین نه فیلوزوف ، نه شاعر ایدیلر . حتی نشر اعتقاد دخی
ایتمزلر ایدی . هله هیچ شهرتپرست دکل ایدیلر . اونک ایچوندرکه کندیلرندن بزه پک آز
معلومات انتقال اتمش و علناً بیان حقیقته جسارت ایدنلری دخی زمانلرنده زندیق معامله سی
کوره رک تعذیب ایدلمشله و بعضاً محبسدرده و دار آغاچلرنده ختم انفاس ایتشلردر .
بوقیلدن ایله رق (حلاج حسین ابن منصور) ک وقعه سی پک مشهوردر . مشارالیه
« انا الحق » دیدیکی ایچون قتل اولونمشیدی . مرویدرکه دار آغاچنده اللری و آیقلری
ستمکیشانه بدنندن قوپاریلوب عوام الناسک شہانت و جفا سنه معروض قیلندیغی برهنکامده
بیوک بر اثر متانت کوسترمش ایکن متصوفیندن و کندی محبی اولان (شبلی) نکده
اهالی آراسنده اثبات وجود ایدوب اونلرله برلکده کندی اوزرینه بر آوج چامور
آتدیغی کورونجه کندی ضبط ایده میوب آغلامش و « بی تحقیر ایدن اهالی بیلمیه رک
ایدیور ، لکن (شبلی) یاپدیغی شیئک حقسر اولدیغی بیله رک یاپیور » دیمشدر . لسان الغیب

(حافظ شیرازی) بو حلاج وقعه سندن بحث ایدر ایکن مشار الیهک اسباب صلبه عازفانه اشارت ایدرک او کندینه مختص اولان شیوه رتدانه ایله دیرکه :

آن یازکز وکشت سردار بلند

جرمش آن بود که اسرار هویدا میکرد .

که « دارا آغاجه قالدیرمقله او آغاجک مرتبه سنی یوکستمش اولان دوستم (حلاج) ک تقصیری یالکز اسرار فاش ایتک ایدی . دیمکدر .

عرفادن و صوفیون شعرادن شیخ (محمود شبستری) ده طور سیناده حضرت موسایه

خطاباً بر آغاجدن « یاموسی ، انی انالله رب العالمین » طرزنده کلن ندایی تلمیحاً

و (حلاج) ک ده « انالحق » دیدیکی ایچون صلب اولوندیغنی تعیباً :

روا باشد انالحق ازدرختی ،

چرا نبود روا از نیکبختی ؟

یعنی : « انالحق نداسی بر آغاجدن کلدیکی زمان جائز و مقبول اولسونده نیچون

برانسندن کلنجه مدخول اولسون ؟ » دییور . حقیقه ، جای سؤالدرکه « انالحق »

دبیدیکی ایچون (حلاج) اولومدن قورتوله میورده ناصل اولوب ده مشار الیهدن برمدت

اقدام کلش اولان و « لیس فی جبتی سواالله » دین، بایزید بسطامی قورتولیور ؟

زمان کچدکجه تصوف عادتاً بر فلسفه شکنی احراز ایدرک (حجة الاسلام امام محمد غزالی)

و (شیخ شهاب الدین سهروردی) [۱] کی فضلیه مدار اشتغال اولمش فقط، اشبو فضلادن

هیچ بری مشهور (شیخ محی الدین عربی) قدر شهرت و نفوذه مالک اوله مامشدر . تخمیناً

یدی یوزاللی سنه بوندن اقدام یتیشمش اولان شیخ مشار الیه، باشلیجه قران کریمه یازدیغنی

متصوفانه تفسیریه و عالم معناده پیغامبر آخر الزمان حضرت تلی طرفندن کندیسنه کشف

بیورلمش اولدیغنی سویله دیکی حقیقت باطنیه اسلام حقنده یازدیغنی (فصوص الحکم) ی

ایله طابمشدر . ایران شعراسندن اولوب (محی الدین) ایله معاصر بولنان (فخرالدین عراقی)

و (اوحدالدین کرمانی) مشار الیهک افکار و آثاریه ملهمدرلر .

ادبیات ایرانیه ده و اوندن ملهم اولان ادبیات عثمانیهک بیوک بر قسمی اوزرنده تصوفک

[۱] مشار الیه ۵۸۶ سنه هجریه سنده ۳۶ یاشنده اولدینی حالدیه محبسه آجقله اتلاف ایدلی .

شدید بر حکم و نفوذ اجرا ایتیمش اولدیغی کوریلور. اکر ادبیات ایرانیه دن افکار صوفیه بی شامل اولان اقسام - که او ادبیاتک اک کوزل بدیعه لریدر - کاملاً طی ایدیله جک اولورسه ، اونده حقیقه^۱ جاذبه دار پک آز برشی قالیر ، یاخود همان هیچ برشی قالماز . ایرانک بیوک شاعر لر دن تصوفک تأثیرینه کندنی قاپدرمایان بلکه یالکیز بر (فردوسی) کورولور که احداث واکمانه وقف حیات ایتدیگی او قوجه داستانده ده تصوف ایچون پک آز یرواردر . هله (انوری) دن بوراده بحث ایتمهکده هیچ محل یوقدر ، چونکه مشارایه قدرت ادبیه سنی ساده جه ملوک و اکابرک مدحنه وقف ایتمشدر . حالبوکه (سنایی) ، (فریدالدین عطار) ، (جلال الدین رومی) و (جامی) بوتون یازدقلرنده مسلك تصوفک ایضاح و تفسیرینه حصر افکار ایتمشدر . متأخرین شعرادن (هاتف اصفهانی) و شیخ (محمود شبستری) و (محمد مغربی) ده تامیله بویله درلر . لکن ، مثلاًینه غنائی شاعر لر دن [۱] حافظ شیرازینک شعرده کی تصوفی صرف حسی بر تصوفدر ، یوقاریده کیلر کیکی کی فلسفی دکلدر . یعنی (حافظ) اونلر کی هر یازدیغنده تصوفی و طریقتی مسند کلام ایدنمز ، آنجق غزللرینی جابجا ازهار رنکارنک تصوفله سوسلر .

و تصوف اوراده آنجق بر زیور ، بر چاشنی وظیفه سی کورور .
 شرقده هنوز حریت لفظنک تامیله مجهول اولدیغی مظلم عصر لر ایچنده بویله قیود وروا بطن و ارسته بر لسان آزاده ایله ، ولو قاپالیجه اولسون ، بیان حقائق ایده بیلمه نک آنجق بو تصوف سایه سننده ممکن اوله بیلدیگی و افکار عامه بی طبقات تفکرک یوکسکلرینه قالدردمق و سویه خلقی حتی الامکان اعلا ایدرک اونی سربازانه و متجلدانه افاده مرامه آلسدردمق خصوصلرنده فوائد عظیمه سی کورولدیگی مسلمدر .

برده ، ارباب تصوفجه بوتون مسالك و مذاهب و ادیان حقنده مسامح و مساعد بولونمق بر لازمه طریقتدر . اونلر بو حقیقتی : « فاینما تولوا فثم وجه الله » دن اخذ ایتمشلردر که تعصبک ضدی دیمک اولان بومزیتکده تربیه نفوس و تزکیه طبایعه نه بیوک مدخلی اولدیغی و اصول تمدنه نه قدر یاقیشدیغی ، فقط مدنیتک و بشریتک هنوز بو کون بیله بو مرحله یه یاقلاشمدیغی اثباتدن مستغنیدر . ینه نم اوبیوک (حافظ) م بو خصوصده شویله دییور :

[] Lyrique مقابل اولق اوزره بونی ترکیه ده ایلك دفعه اوله رق قوللانیورم . دها ایی بر

مقابلی بولوتجه یه قدر بو تعبیری محافظه ایده جکم .

جنك هفتادو دوملت همه را عذر بنه ،
چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند .

که « یتیمش ایکی ملنک غوغاسنی معذور کور . اونلر حقیقتی کورمدکلری ایچون افسانه
مقامندن چالدیلر » . دیمکدر .

کذا ، مشهور حکیم الهی (عمر خیام) ده بویله دییور :

تخانه و کعبه خانه بندکی است ،
ناقوس زدن ترانه بندکی است .
زنار و کلیسیا و تسبیح و صلیب
حقا که همه نشانه بندکی است .

یعنی : « تخانه و کعبه هر ایکسی ده عبادت اویدر . چاک چالمق عبودیت ترانه سیدر .
زنار و کلیسا و تسبیح و خاج ، بوزلرک جمله سی حقیقتده برر علامت عبودیتدر » .
ارباب طریقت کفر و زندقده دن بیله یکی حقیقتلر او کر نه بیلیرلر که بونی (محمود شبستری)
شعرنده بویله افاده ای دییور :

مسلمان کر بدانستی که بت چیست ،
یقین کردی که دین در بتپرستیست .

که : « مسلمان اکر بتک نه اولدیغنی بیلسه ایدی ، دینک بتپرستلکده اولدیغنه قناعت
حاصل ایدردی » . دیمکدر .

ینه (حافظ) دیگر بر شعرنده : « هر نه یه اولورسه اولسون طابمق ، کندینه طابمقدن
اییدر » دییور .

فی الجمله ، « ماده » دیدیکمز شیدن منفصل بر قدرت ذیشعور و عالمشمولدن یعنی وجود حقدن
شبه اتمک بر متصوفک قطعاً ذهنه وارد اولماز . او عالم ظاهرینک وارلغی حقدده شبهه ایدر .
فقط ، « الله » اونک ایچون یالکز اک بیوک وارلق دکل ، بلکه یکانه وارلقدر . اونک
نظرنده « آله » وجود صرف و محضدن باشقه برشی دکدر . بناء علیه ، فلسفه نقطه

نظرندن « تصوف » وحدت موجود دیمکدر . فقط « وحدت موجود » دینلنجه
بوندن ایکی معنی آ کلاشیلیر : بری « مادی وحدت موجود » در که کائناتک هیئت

موجوده سنی (آله) نامیله تمکین و توقیر ایدر . بری ده « معنوی وحدت موجود »
 درکه کائناتده آنجق غیر مرئی وقادر علی کل شیء و محیط علی کل شیء بر الهک
 صفات نامحدودینی سونوک و طونوق بر آینه ده انعکاس ایتش کبی مشاهده ایلر .
 بویکی وحدت موجود نظریه سندن بری ایچون حقیقت مادی و ظاهری اولان
 موجودیتدن عبارتدر . دیکری ایچون ایسه ، آنجق نامرئی و معنوی اولان شی
 موجوددر . ایشته ، تصوف دینلن مسلك (معنوی بروحدت موجود) مسلکیدر . صوفی
 نظرنده هر شی « الله » ی ذکر و تسبیح ایدر : وان من شیء الا یسبح بحمده . —
 شاعر بونی نه کوزل سویلر :

بذکرش هرچه بینی درخروش است ،
 دلی داند دراین معنی که کوش است .
 نه بلبل بر کلش تسبیح خوانیست ،
 که هرخاری بتسبیحش زبانیست .

یعنی : « هرشی اونی ذکر ایتمکه جوش و خروش ایچنده در . بونی آنجق ایشیدن و آکلایان
 برقاب ادراک ایدر . کل آغاچنده اوتن بلبلمی یالکنز اونی ذکر و تسبیح ایدر ظن ایدر سین .
 خایر ، هر بردیکن اونی ذکر و تسبیح ایتمک ایچون آغاچدن فیشقیرمش بردیلدر . »
 کذا ، شیخ (محمود شبستری) ده متصوفلرک مسلکنی بویله تعریف ایدر :

به پیش آنکه روحش در تجلاست
 همه عالم وجود حقتعالی است .

یعنی : « روحی تجلیده اولان کیسه نک نظرنده بوتون کائنات وجود الهیدن عبارتدر . »
 که بوسوزیله شیخ کرکی کبی (Panthéisme) ه میل ایدیور .
 برده ، فلسفی نقطه نظر دن حق تعالی وجود محض اولدینی کبی حسی و تصوفی
 نقطه نظر دن « حسن محض » و « جمال محض » درده : « ان الله جمیل یحب الجمال » . بناء علیه ،
 ارض اوزررنده موجود حسن افعال ، حسن اشکال و حسن افکار هپ او حسن
 ازلینک برر سونوک انعکاسی ، برر طونوق تجلیسیدر لر . بزم محدود ذهنلریمز
 نامحدودی احاطه ایده مدیکندن آنجق او وجود نامحدودک بزه کوروندیکی شکلده بز اونی

آكلار و افاده ایتمه چالیشیرز. بونك ایچوندر که قدرتی و جبروتی کورنلر اوکا (رب)، لطف و شفقتی آکلایانلر اوکا (أب) دیدکلری کبی حیران حسنی اولان ارباب معنا دخی اوکا (حسن مطلق) دیمشدر. و تعشق ایتدکلری بو حسنه اولان محبتلرینی ایما ایتمک ایچونده بعضاً اونی (حیب) و (دوست) کلمه لریاه توصیف ایتمشدر. حسن مطلق حقیقتده اودر، و بوتون جهان اونك بر مرآت حسنیدر. شاعرک دیدکی کبی :

رق الزجاج ورقّت الحمر،

فتشابهها و تشاکل الامر.

بر چیچک دائماسر پیلوب آچلمه بی و بر کوزل دائماً حسنی عالمه کوسترمکی بالطبع آرزو ایدده جکی ایچون او (حسن مطلق) ده «کنت کنزاً مخفیاً فاحبیت ان اعرف» کلام قدسیسنگ ایما ایتدیکی وجهله کورونمک و طانلمق ایسته مشدر. ایشته، کائنات اونك بر اثر تجلیسیدر. فقط، کائناتده عجباً حسندن باشقه، ایلکدن باشقه برده حقیقت اوله رق چرکینلک و کوتولک موجود دکلیدر؛ خایر، نظر تصوفده اثنویت یوقدر. متصوف دائماً فلسفه سنده موحددر. اونك نظرنده هرشی یولنده ویرنده در.. «لیس فی الامکان ابداع مما کان» اونك منهاجیدر. ینه (محمود شبستری) سویله ر :

جهان چون خال و خطّ و چشم و ابروست

که هر چیزی بجای خویش نیکوست. [۱]

که «دنیا خطوط و جهیه، کوز، قاش و بک کیدر و اونك هر شیئی یرنده و یولنده در.» دیمکدر. فالق نظر تصوفده غیر حقیقیدر، باطلدر، موقدر. او شرائط تجلینک استلزام ایتدیکی بر خیالدر. بناء علیه، سور کسز و مشروط برشیدر. شیمدی، انسانک بو کائناتده طوتدیخی موقعه کلنجه، تصوف نظرنده بر انسان کامل بوتون بر جهان معالیدر: «انا خلقنا الانسان فی احسن تقویم.» ولقد رمانی آدم...»

اتزعم انک جرم صغیر

وفیک انطوی العالم الاکبر.

[۱] بو مقامده (نابی) نک بو کوزل بیتتی ده ایراد ایتده دن کجه میه جکم :

باقدم سطور نسخه آفاق سرتسر

بر حرف نابقاعده یوقدر میانه ده.

« کاشن راز » بو حکمتی زيرده کی بیتده حقیقه شاهانه سویلهر :

جهان انسان شد وانسان جهانی،

از این پا کیزه تر نبود بیانی .

یا لکن انسانک چکدیکی مشاق و متاعب کندی احترامندن و خود پرستلکندن ایلری
 کلدیکی ایچون تصوف دائماً انسانه کندندن و از کچوب اللهه التجا ایلمکی توصیه ایدیور. انسان
 کندینی دوشوندکجه تمامیه تطمین ایده مدیکی آرزولرینه سد چکه مدیکی ایچون مضطربدر.
 او، طوفان حادثاتده آنجق جناح تسلیم و توکله تودیعی نفس ایده رک ساحل سلامتیه چیه جقدر.
 او، اضطرابی آنجق اللهه قاووشمقله، چیقمش اولدیغی محیطه برقطره کی تکرار رجوع
 ایتمکله تسکین ایده بیله جقدر. انسانک دنیا ده موجب الم و نکبتی هپ کندیدر. نظرنی،
 دقتی، غیرتی نوره، اییلکه واللله توجیه ایتمدیکی زمان و آنجق او زمان سعادتی ادراک
 ایده بیله جقدر :

تو خود حجاب خودی (حافظ) از میان برخیز .

بونک ایچوندرکه فلسفه صوفیه دائماً انسانلره بر آزهده اصلاح مزاج، بر آزهده
 تزکیه نفس، بر آزهده تعدیل طینت، بر آزهده تهذیب سیرت ایده رک تدریجاً یکدیگره
 قارشلی لطف، مرحمت، شفقت، عفو، صفح، سماح، محبت کی اللهه یاقیشیر اخلاق ایله
 متخلق اولمغه چالشمه لرینی و شیطانیتی براقوب رحمانیته تقرب ایتمه لرینی تعلیم ایلر :

حصه از ملک هست ونصیبی از دیو

ترک دیوی کن و بگذر بفضیلت زملک .

دارالفنون مدرسارندن

فی ۲۰ حزیران سنه ۱۳۳۲

حسین دانش

